

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Інститут філології й журналістики
Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему: **ПРИСЛІВНИКОВА СИСТЕМА ГОВІРОК**
ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ

рівня

Студентки освітньо-кваліфікаційного

«бакалавр» групи АУФ

галузі знань 0203 Гуманітарні науки

напряму підготовки 6.020303 Філологія.*

Українська мова і література

Горобець Руслани Ігорівни

Науковий керівник: канд. філол. наук,

доц. Гороф'янюк І. В.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ оцінка ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

СПИСОК УМОВНИХ СКРОЧЕНЬ

Мережа обстежених пунктів та їхні умовні позначення

1. Росоша, Липовецький р-н., Вінницька обл.;
2. Сербинівці, Жмеринського р-н., Вінницька обл.;
3. Щурівці, Гайсинський р-н., Вінницька обл.;
4. Чечелівка Гайснський р-н., Вінницька обл.;
5. Соболівка, Теплицький р-н., Вінницька обл.;
6. Сугаки, Могилів-Подільський р-н., Вінницька обл.;
7. Чорна Гребля, Бершадський р-н., Вінницька обл.;
8. Сумівка, Бершадський р-н., Вінницька обл.;
9. Устя, Бершадський р-н., Вінницька обл.;
10. Довжок, Ямпільський р-н., Вінницька обл.

знах. відм. – знахідний відмінок;

місц. відм. – місцевий відмінок;

мн. – множина;

н. п. – населений пункт;

одн. – однина;

орудн. відм. – орудний відмінок;

род. відм. – родовий відмінок.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПРИСЛІВНИК В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ФОРМУВАННЯ ТА ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ.....	8
1.1. Історія формування прислівника як окремої частини мови	8
1.2. Історія вивчення прислівника в україністиці	13
1.2.1. Історія виділення прислівника як окремої частини мови	13
1.2.2. Історія дослідження прислівникової системи українських діалектів	18
1.3. Класифікації прислівників в українському мовознавстві	22
РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИСЛІВНИКІВ ГОВІРОК ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОДІЛЛЯ.....	32
2.1. Характеристика прислівників за походженням.....	32
2.1.1. Відзайменникові прислівники	32
2.2.2. Невідзайменникові прислівники	36
2.2. Характеристика прислівників за семантико-синтаксичними параметрами.....	39
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ У ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ	64
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	78
ДОДАТКИ.....	84
Додаток А «Діалектологічна матриця прислівників говірок Центрального Поділля»	84
Додаток Б. «Текстотека говірки села Довжок, Ямпільського р-ну, Вінницької обл.».....	109
Додаток В. «Схеми та діаграми»	143

ВСТУП

На тлі всебічного вивчення лексико-граматичних класів української мови значний інтерес становить прислівник. Становлення прислівника як самостійної частини мови відбувалося протягом тривалого часу. В історичному розвитку ця частина мови постає однією з найрухоміших і, очевидно, саме унікальність і неординарність прислівника, відсутність у нього словозмінних категорій зумовила неабияку увагу до нього лінгвістів в усі часи. Зокрема, їх цікавив як історичний розвиток цієї частини мови, так і її стан на сучасному етапі розвитку мови. Вивчення українського прислівника в діяхронії представлено в працях українських мовознавців С. П. Бевзенка, І. М. Вагилевича, І. Р. Вихованця, Я. Ф. Головацького, К. Г. Городенської, І. Б. Даценка, М. А. Жовтобрюха, О. І. Левицького, О. С. Мельничука, В. В. Німчука, О. О. Потєбні, М. Г. Смотрицького та ін.

Сучасний стан адвербіативів досліджено і в працях, присвячених спостереженням над функціонуванням прислівників у діалектному мовленні. Серед таких ґрунтовних досліджень варто виділити праці українських мовознавців, об'єктом дослідження яких були прислівники північноукраїнського наріччя (Ю. В. Громик [23], Г. І. Гримашевич [16], Н. Прилипко [46]), та діалектів південно-західного наріччя: закарпатські (О. Д. Брошняк (Пискач) [5]) і гуцульські (І. Ф. Джочка [28]) говори. Водночас зауважимо, що аналіз прислівників з інших територіальних утворень, переважно південно-західного наріччя, представлено також у низці статей В. В. Німчука [40], Т. М. Довгої [30], Ю. О. П. Захарків [33], М. В. Леонової [36], П. М. Лизанця [38], І. Й. Ощипко [41], І. Д. Пагірі [42], Т. М. Розумик [48] та ін.

У цьому переліку відсутні ґрунтовні дослідження адвербіальної системи подільського говору [44], відомі лише 2 статті (О. Коломієць, О. Пилипенко «Прислівникова система говірки села РосошаЛиповецького району Вінницької області» [35], М. Фризюк «Прислівникова лексика в говірках Вінниччини» [51], у яких на матеріалі окремих центрально-подільських

говірок простежено функціонування прислівників у сучасних говірках Вінниччини. Це зумовлює **актуальність нашого дослідження**.

Метою роботи є опис прислівникової системи говірок Центрального Поділля, зокрема їхня класифікація за походженням та семантико-синтаксичними параметрами, аналіз кількісних характеристик та частотності використання прислівників у сучасному говірковому мовленні.

Для реалізації поставленої мети було розв'язано такі **завдання**:

1) укласти кадастр прислівників, уживаних у сучасних говірках Центрального Поділля;

2) скласифікувати зафіксовані прислівники за походженням, проаналізувати їхнє співвідношення за кількісними параметрами;

3) схарактеризувати зафіксовані прислівники за семантико-синтаксичними параметрами, проаналізувати їхнє співвідношення за кількісними параметрами;

4) проаналізувати функційну реалізацію та частотність використання прислівників різних типів у діалектному мовленні подолян;

5) здійснити зіставний аналіз функціонування прислівників у сучасній діалектній мові (зібрані за програмою-питальником) та мовленні (вилучені з діалектних текстів).

Для вирішення поставлених завдань у роботі ми послуговувалися такими **методами**: *описовий і зіставний методи* – у систематизації теоретичних напрацювань та описі прислівникової системи говірок Центрального Поділля; *метод суцільної вибірки* – в аналізі функціонування прислівників у діалектних текстах; *лінгвогеографічний* – кожний прислівник у тексті роботи локалізовано, що може засвідчити і просторову поведінку прислівників у досліджуваних говірках; *квантитативний* – при кількісній оцінці аналізованих мовних фактів; *метод польових досліджень* – під час збирання говіркового матеріалу.

Об'єктом дослідження є говірки Центрального Поділля, локалізовані в 10 населених пунктах Вінницької області:

1. с. РосошаЛиповецького р-ну;
2. с. Сербинівці Жмеринського р-ну;
3. с. Щурівці Гайсинського р-ну;
4. с. ЧечелівкаГайснського р-ну;
5. с. СоболівкаТеплицького р-ну;
6. с. Сугаки Могилів-Подільського р-ну;
7. с. Чорна Гребля Бершадського р-ну;
8. с. Сумівка Бершадського р-ну;
9. с. Устя Бершадського р-ну;
10. с. Довжок Ямпільського р-ну.

Предметом дослідження є прислівникова система говірок Центрального Поділля.

Зауважимо, що типологічні дослідження прислівників досліджуваного ареалу стали можливими лише завдяки використанню одного питальника – «Програми для збирання матеріалів до Лексичного складу української мови» Й. О. Дзендзелівського [29], який охоплює 283 питання про прислівники місця, часу, причини, мети, допусту, якісно-означальні, способу дії, кількісно-означальні, модальні та безособово-предикативні та форми вітань, які не стали предметом нашого аналізу.

Прослуховування та розписування власних експедиційних матеріалів, а також використання матеріалів діалектного фонду кафедри української мови інституту філології й журналістики дозволило нам вилучити 1562 прислівники (ураховуючи всі варіанти), які й формують **емпіричну базу дослідження**.

Зв'язок з науковими програмами, темами. Дипломну роботу виконано в розрізі наукової теми кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Лексика Поділля (Регіональні особливості функціонування мови)» та сектору «Подільське лінгвокраєзнавство» Наукової лабораторії інституту філології й журналістики з вивчення сучасної української мови та методики викладання рідної мови і літератури.

Теоретичне значення дипломної роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснено системний опис прислівників говірок Центрального Поділля, проаналізовано типи говіркових прислівників за походженням та семантикою, встановлено їхнє співвідношення за кількісними характеристиками, розглянуто основні способи поповнення прислівникової системи. Дипломна робота доповнює знання про лексичний склад подільського говору, а її висновки та узагальнення підтверджують теоретичні положення граматики сучасної української літературної мови.

Практичне значення дослідження полягає в розширенні емпіричної бази діалектології новими лексичними даними, які можуть бути використані в подальших діалектологічних, лінгвогеографічних дослідженнях, при укладанні подільського регіонального діалектного словника, отримані результати можуть бути використані в працях із сучасної та історичної морфології, лексикології, діалектології.

Структура дослідження: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів (Розділ 1. *«Прислівник в українській мові: формування та історія вивчення»*, Розділ 2. *«Класифікаційна характеристика прислівників говірок Центрального Поділля»*, Розділ 3 *«Функційне навантаження прислівників у діалектному мовленні»*), висновків, списку використаної літератури (52 позиції), додатків (Додаток А. *«Діалектологічна матриця прислівників говірок Центрального Поділля»*, Додаток Б. *«Текстотека говірки села Довжок, Ямпільського р-ну, Вінницької обл.»*, Додаток В. *«Схеми та діаграми»*). Загальний обсяг роботи – 152 сторінки, з них 79 – основного тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксаков С. Т. Несколько слов о нашем правописании / С. Т. Асаков // Полное собрание сочинений. – Т. II: Сочинения филологические. – Москва, 1878. – 402 с.
2. Античные теории языка и стиля / ред. Фрейденберг О. М. – Ленинград : ОГИЗ, 1936. – 341 с.
3. Атлас української мови. У 3 т.: Т. 1. Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі / гол. ред. колегії І. Г. Матвіяс. – Київ : Наук. думка, 1984.
4. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови / С. П. Бевзенко. – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 415 с.
5. Брошняк (Пискач) О. Д. Прислівники в українських говорах Закарпаття : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 – українська мова / Ольга Дмитрівна Брошняк (Пискач). – Ужгород, 1996. – 23 с.
6. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – Москва : Высшая школа, 1986. – 639 с.
7. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – Київ : Університетське вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
8. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – Київ : Наукова думка, 1988. – 256 с.
9. Возняк М. С. Галицькі граматики української мови першої половини ХІХ ст. / М. С. Возняк. – Львів : З друкарні Наук. т-ва ім. Шевченка, 1911. – 340 с. – (Студії і матеріали. До історії української фільології).
10. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов/ За ред. О. С. Мельничука. – Київ : Наукова думка, 1966. – 586 с.
11. Герасим Н. До характеристики прислівників у надсянських говірках / Наталія Герасим // Вісник Львівського університету. Серія Філологічна. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2012. – Вип. 57. – С. 336–342.

12. Говірки Чорнобильської зони: Системний опис / Г. В. Воронич, П. Ю. Гриценко, Л. І. Дорошенко та ін. – Київ : Довіра, 1999. – 271 с.
13. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів ВНЗ / В. О. Горпинич. – Київ : Академія, 2004. – 336 с.
14. Горяний В. Ф. Предикативи в українській мові / В. Ф. Горяний // Українська мова і література в школі. – 1982. – № 3. – С. 40–42.
15. Гримашевич Г. І. Адвербіальна система говірок Берестейщини в контексті українського західнополіського діалекту [Електронний ресурс] / Г. І. Гримашевич. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/15107/1/Гримашевич9.pdf>
16. Гримашевич Г. І. Варіантність прислівника в діалектному тексті / Г. І. Гримашевич // Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій; відп. ред. П. Ю. Гриценко. – Київ : КММ, 2015. – С. 92–99.
17. Гримашевич Г. І. Лексикографічна репрезентація гуцульської адвербіальної системи / Г. І. Гримашевич // Вісник Прикарпатського університету : Сер. Філологія. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 32–33. – С. 107–112.
18. Гримашевич Г. І. Транспозиційний потенціал прислівника в діалектному тексті / Г. І. Гримашевич // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст; відп. ред. П. Ю. Гриценко. Ін-т укр мови НАН України. – Київ : КММ, 2014. – С. 140–144.
19. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії / П. Ю. Гриценко // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, 2003. – С. 1–10.
20. Громик Ю. В. Відзайменникові утворення у системі західнополіської прислівникової лексики / Ю. В. Громик // Велике лядо : збірник статей, присвячених 60-річчю доктора філологічних наук професора М. В. Никончука. – Житомир, 1997. – С. 182–191.

21. Громик Ю. В. Заперечні прислівники в західнополіських і суміжних говірках / Ю. В. Громик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2012. – № 1. – С. 35–41.
22. Громик Ю. В. Західнополіські прислівники, співвідносні з безприйменниковими формами називного та знахідного відмінків іменників / Ю. В. Громик // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2013. – № 22 (271). – С. 31–36.
23. Громик Ю. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говірках української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 – українська мова / Юрій Васильович Громик. – Київ, 1999. – 18 с.
24. Громик Ю. Прислівники зі значеннями ‘на плечі (взяти дитину)’, ‘на плечах (нести дитину)’ в західнополіських та суміжних говірках / Юрій Громик // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі та часі/ упор. Г. Л. Аркушин: зб. наук. праць – Вип. 9 – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 28–39.
25. Громик Ю. Прислівники зі значенням ‘тут, у цьому місці’ в західнополіських та суміжних говірках / Ю. Громик // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту : Сер. Філологія. – Вип. 24. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/480/1/pryslivnyky-tut.pdf>
26. Громик Ю. В. Прислівники просторової семантики у західнополіських говірках / Ю. В. Громик // Полісся: етнос, традиції, культура. – Луцьк : РВВ «Вежа», 1997. – С. 211–221.
27. Даценко І. Б. Історія формування прислівників місця української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 – українська мова / І. Б. Даценко. – Київ, 2007. – 27 с.

28. Джочка І. Прислівники в гуцульських говірках: семантико-словотвірний аспект / І. Джочка // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XXV-XXVI. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 118–123.
29. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови / Й. О. Дзендзелівський. – Київ, 1987. – 297 с.
30. Довга Т. М. Лексика на позначення понять, пов'язаних із частинами доби, у говорах українських Карпат / Т. М. Довга // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами. – Ужгород, 1982. – С. 188–189.
31. Жовтобрюх М. А. Історична грамати́ка української мови / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинко. – Київ : Вища школа, 1980. – 320 с.
32. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови : підручник для фак. мови і літера-тури пед. ін-ів / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Київ : Вища школа, 1972. – 402 с.
33. Захарків О. П. Семантична структура прислівників часу в бойківських говірках / О. П. Захарків // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. – Київ : Наук. думка, 1991. – С. 127–136.
34. Історія української мови. Морфологія / відп. ред. В. В. Німчук; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Наук. думка, 1978. – 539 с.
35. Коломієць О. Прислівникова система говірки села Росоша Липовецького району Вінницької області / О. Коломієць, О. Пилипенко // Філологічні студії : зб. наук. праць студентів / [відп. за вип. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2013. – Вип. 11. – С. 226–233.
36. Леонова М. В. Прислівники в буковинських говірках / М. В. Леонова // Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. – Кн. 2. – Львів, 1961. – С. 92–102.

- 37.Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова : морфологія / М. В. Леонова. – Київ : Вища школа, 1983. – 264 с.
- 38.Лизанець П. М. Із словотвору говірок ЗатиссяВиноградівського району (прислівник) / П. М. Лизанець // Доповіді та повідомленняУЖДУ. – Серія історико-філологічна. – Вип. 1. – Ужгород, 1957. – С. 83–95.
- 39.Никончук М. Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні / М. Никончук. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 316 с.
- 40.Німчук В. В. Словотвір прислівників іменникового (без прийменників) походження в закарпатських говірках / В. В. Німчук // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. – Київ : Наук. думка, 1971. – С. 63–273.
- 41.Ощипко І. Й. Семантико-словотвірна структура прислівників у південно-західних говорах / І. Й. Ощипко // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV Республіканська діалектологічна нарада : Тези доповідей і повідомлень. – Житомир, 1983. – С. 161–163.
- 42.Пагіря І. Д. Із словотвору прислівника в говірках південно-західної Мукачівщини / І. Д. Пагіря // Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету. – Серія філологічна. – № 2. – Ужгород, 1958. – С. 87–88.
- 43.Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – Москва : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
- 44.Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад. : І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. – 141 с.
- 45.Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – Москва : Учпедгиз, 1968. – Т. 3. – 552 с.
- 46.Прилипко Н. Архаїчні структури прислівників у поліських говорах / Н. Прилипко // Полісся : Мова, культура, історія. – Київ : Наук. думка, 1996. – С. 83–87.

47. Розумик Т. М. Лексико-семантичні особливості прислівників місця в говорах українських Карпат / Т. М. Розумик // Проблема дослідження діалектної лексики і фразеології української мови : Тези доповідей. – Ужгород, 1978. – С. 185–186.
48. Розумик Т. М. Прислівникова лексика в українських говорах району Карпат / Т. М. Розумик // Ужгород : УжДУ, 1982. – С. 127–135.
49. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – Київ : Наук. думка, 1969. – 583 с.
50. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – 7-ме вид., стер. – Київ : Вища шк., 2009. – 430 с.
51. Фризюк М. Прислівникова лексика в говірках Вінниччини / Марина Фризюк // Філологічні студії : зб. наук. праць студентів / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; відп. ред. Т. С. Слободинська. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2012. – Вип. 10. – С. 60–166.
52. Чапля І. К. Прислівник в українській мові / І. К. Чапля. – Харків: Харк. ун-ту, 1960. – 124 с.